

ІННОВАЦІЙНІ ЧИННИКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

© Головко Л. С., 2015

Проаналізовано роль інновацій в економічному розвитку. Зображено реальну ситуацію в галузі інноваційних технологій в Україні та її майбутніх тенденцій введення в міжнародний інноваційний ринок. Визначено результати системних досліджень в Україні стану індустрії інноваційного розвитку і своєрідні тенденції.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інтелектуальний потенціал, постіндустріальна економіка, інноваційна інфраструктура, інноваційні чинники, інноваційна політика, конкурентоспроможність, економічний потенціал.

L. S. Golovko

Regional Communal Higher Educational Institution
“Institute of Entrepreneurship” Strategy”

INNOVATIVE FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF POST-INDUSTRIAL TRENDS

© Golovko L. S., 2015

This paper exploits the conceptual bases of the competitive factors' innovativeness and their influences upon the economic development of the national economy.

More importantly, this paper discusses how factors that stimulate the situational development of the industrial production and restrain the use of its scientific and technological potential are analyzed. The foreign experience of innovation market's development in regard to its application to the national conditions is analyzed in this article.

The article presents the real situation in the field of innovation techniques in Ukraine and its future trends of entering to the international innovation market.

The results of the system research of the Ukraine industry innovative development condition are presented in the article, and the peculiar tendencies and regular patterns are defined.

This article describes questions concerning innovative activity. There are tendencies of innovative development which are characterized by slump of innovative activity.

The necessity of improvement of governmental intervention methods into development of innovative sphere is substantiating. The systemic mechanism of governmental influence on the development of innovative sphere is offered which is based on specified principles, functions and methods. The methodical instrument is defined which is ground for innovative strategy. This instrument includes complex of measures for stimulation of innovative sphere development for post-industrial trends.

Key words: innovative development, intellectual potential, post-industrial economy, innovation infrastructure, innovation factors, innovation policy, competitiveness, economic potential.

Постановка проблеми. Важливим індикатором стану економіки країни є визначення її позиції у світі стосовно інвестиційної привабливості, інноваційності, конкурентоспроможності, загального

економічного потенціалу. Визначення ролі інституційної системи на сучасному етапі суспільного розвитку ключовим методологічним завданням оптимізації системи регулювання національної економіки, бюджетно-фіскального перерозподілу, концентрації ресурсів на пріоритетах соціально-економічного розвитку. Моделей сучасного макроекономічного регулювання недостатньо для того, щоб повною мірою реалізувати потенційну роль інформаційного середовища, корпоративного управління, соціального й організаційного капіталів, а також інноваційної інфраструктури, необхідних для ефективного функціонування економіки. Актуальність досліджуваної проблематики також зумовлена тим, що найефективнішим шляхом виходу національної економіки з кризового стану є підвищення її конкурентоспроможності на основі розроблення і впровадження у виробництво інновацій. Реалізувати інноваційну модель неможливо без комплексного вирішення проблем формування й реалізації державної інноваційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності та її вплив на економічний розвиток здебільшого розроблено в працях Й. Шумпетера, Б. Твісса, П. Друкера, Б. Санто та ін. Проблема створення та поширення інновацій, зміни технологічних укладів присвячені роботи М. Д. Кондратьєва, В. І. Масвського, Ю. В. Яковця та ін. Істотний внесок у дослідження ролі науково-технічного прогресу у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки зробили такі вчені як Ю. М. Бажал, А. І. Ігнатюк, І. І. Мазур, В. Л. Отецький, Л. І. Федулова, А. А. Чухно та ін. У цьому контексті важливого значення набуває вивчення та використання досвіду розроблення та реалізації стратегій інноваційного забезпечення та конкурентоспроможності національних економік [1].

Постановка цілей. Дослідження інноваційних чинників в умовах розвитку постіндустріальних тенденцій зумовлює постановку таких цілей:

- обґрунтувати теоретичні засади інноваційного розвитку економіки;
- запропонувати класифікацію внутрішніх та зовнішніх чинників інноваційно-інвестиційної діяльності;
- окреслити пріоритети економічної політики розвитку постіндустріальної економіки, враховуючи якісні особливості постіндустріальної економіки та їх вплив на конкурентоспроможність країни.

Виклад основного матеріалу. Формування постіндустріального суспільства потребує вивчення та використання досвіду розроблення та реалізації стратегій інноваційного забезпечення конкурентоспроможності національних економік. Незважаючи на високий рівень зацікавленості вчених зазначеною тематикою, проблема інноваційного розвитку економіки в умовах постіндустріальних тенденцій та інтеграції економіки України у світовий економічний простір не втрачає своєї актуальності.

Постіндустріальне суспільство — це стадія суспільного розвитку, яка приходить на зміну індустріальному суспільству. Якщо попередня модель була зорієнтована на збільшення матеріального продукту за рахунок додаткової енергії, сировини, праці, то нова передбачає посилення фактора знань, інформації, використання відновлюваних видів енергії, захист довкілля. Постіндустріальне суспільство – це суспільство, в якому сфера послуг має пріоритетний розвиток і переважає над обсягом промислового виробництва та виробництва сільськогосподарської продукції [8].

Постіндустріальне суспільство можна визначити як суспільство, в економіці якого в результаті науково-технічної революції і істотного зростання доходів населення змістився пріоритет від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, а домінуючим виробничим ресурсом стали інформація і знання. Тобто наукові розробки стають головною рушійною силою економіки. Тому найціннішими якостями є рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання і креативність працівника.

У постіндустріальній економіці найбільший внесок у вартість матеріальних благ, які виробляються саме всередині цієї економіки, робить кінцева складова виробництва – торгівля, реклама, маркетинг, тобто сфера послуг, а також інформаційна складова у вигляді патентів, НДДКР і т. ін.

Основний виробничий ресурс – кваліфікацію людей – неможливо підвищити, збільшуючи інвестиції у виробництво. Цього можна досягти тільки збільшенням інвестицій у людину і посиленням споживання, зокрема споживання освітніх послуг, вкладень у здоров'я людини і т. д.

У постіндустріальному суспільстві отримує розвиток новий тип інвестиційного бізнесу – венчурний. Його суть полягає в тому, що одночасно фінансується безліч розробок і перспективних проектів, причому надприбутковість невеликої кількості вдалих проектів покриває збитки інших.

У постіндустріальному суспільстві найбільший розвиток отримують наукомісткі, ресурсозберігаючі та інформаційні технології (“високі технології”). Це зокрема мікроелектроніка, програмне забезпечення, телекомунікації, робототехніка, виробництво матеріалів з наперед заданими властивостями, біотехнології та ін. Інформатизація пронизує всі сфери життя суспільства: не тільки виробництво благ і послуг, але і домашнє господарство, а також культуру і мистецтво.

Важлива риса постіндустріального суспільства – посилення ролі і значення людського фактора. Змінюється структура трудових ресурсів: зменшується частка фізичного і зростає частка розумового висококваліфікованої і творчої праці. Збільшуються витрати на підготовку робочої сили: витрати на навчання та освіти, підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників.

Сучасна “нова економіка” – це виробництво і використання нових знань, перетворення їх на повноцінний фактор виробництва, який відіграє провідну роль у системі факторів [8].

Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку. Інноваційний процес у сучасному розумінні не обмежується першою появою на ринку нового продукту, послуги або доведенням до проектної потужності нової технології. У міру розповсюдження інновація вдосконалюється, стає ефективнішою, набуває раніше не відомих споживчих властивостей. Це відкриває для неї нові сфери застосування, ринки, нових споживачів. Сукупний суспільний результат інновації є позитивним саме завдяки механізму дифузії інновацій. Інновація внаслідок свого комплексного розгортання утворює нову технологічно-соціально-економічну підсистему суспільства, яка складається з: галузей, які здійснюють інновацію; галузей, які поширюють нову технологію та поглиблюють її економічні переваги; галузей, що виникають у “шлейфі” розвитку нового технологічного стилю [9].

Інноваційний тип розвитку – це спосіб економічного зростання, який ґрунтується на постійних і систематичних інноваціях, орієнтованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності економічної системи та формування відносно стійких конкурентних переваг [1].

Світовий ринок наукомісткої продукції оцінюється у \$2,5–3 трлн. і розвивається високими темпами: протягом 1980–2000 рр. загальний обсяг продажів зріс більш ніж у п'ять разів. Домінуючі позиції (дві третини виробництва і торгівлі) на ринку утримують США – понад 20 %, Японія – 12–14 %, Німеччина – понад 10 %. Країни, резидентами яких зареєстровано 15 і більше використаних патентів, виданих у США, у розрахунку на 1 млн. населення, визначаються як “країни ключових інновацій”, або “ключові технологічно-інноваційні країни”. Існують три показники патентної активності: кількість поданих заявок (аплікацій), кількість виданих патентів і кількість патентів, які використовуються у виробництві. У доступній нам статистиці США Україна фігурує лише в частині першого показника. Витрати на дослідження і розробки та їх частка у ВВП країни є індикаторами національного рівня підтримки процесів створення та використання нових знань. Опосередковано вони свідчать про інноваційні можливості країни та масштаб накопичення нових знань для прогресивного розвитку. Розвиток інноваційних процесів у сучасних умовах є практично неможливим поза ефективним включенням країни у процеси глобалізації економіки. Власне сучасні високотехнологічні галузі є переважно галузями глобальної конкуренції за Індексом готовності до функціонування у глобальних мережах (ІГФГМ), який розробляють фахівці Всесвітнього економічного форуму в Давосі [2]. Необхідно зауважити, що побудова постіндустріального суспільства можлива лише на основі розвиненої економіки, яка б забезпечувала розширене суспільне відтворення. Як свідчить практика, найбільш конкурентоспроможні ті країни, що перейшли на стадію постіндустріального розвитку та використовують для зростання інновації та продукти НТП. Це підтверджує Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, адже у першу десятку лідерів рейтингу 2011–2012 рр. увійшли такі країни, як Швейцарія (індекс 5,74),

Сінгапур (5,63), Швеція (5,61), Фінляндія (5,47), США (5,43), Німеччина (5,41), Нідерланди (5,41), Данія (5,40), Японія (5,40), Велика Британія (5,39). Економіка постіндустріального суспільства супроводжується державним соціальним забезпеченням, піклуванням про непрацездатних та охороною здоров'я [3].

Критична важливість дифузії інновацій зумовлює тісний взаємозв'язок між науково-технічною, виробничою та інвестиційною діяльністю та свідчить про необхідність розгляду не лише інновацій, а комплексу дій суб'єктів господарювання та складових інноваційної інфраструктури, який набуває вигляду інноваційного процесу. Досягнення ефекту синергії інновації вимагає значно більшого обсягу контрактних взаємовідносин та сукупних інвестицій, щоб отримати локальний економічний ефект від звичайного капіталовкладення.

Інноваційна інфраструктура національної економіки з урахуванням взаємозв'язків і взаємодії можливих інститутів інфраструктури інноваційної діяльності в Україні визначає основні напрями державної підтримки у становленні та розбудові інноваційної економіки. Інноваційна інфраструктура – сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [7].

В економіці України сьогодні відбулися певні зрушення, що мають як позитивний, так і негативний характер. Для одних суб'єктів господарювання вони виявились каталізатором подальшого економічного зростання, для інших – чинником загострення суперечностей у системі функціонування [6].

Узагальненим показником для вимірювання рівня інновацій у країні є Глобальний інноваційний індекс, розроблений спільно Бостонською консалтинговою групою, Національною асоціацією виробників та Інститутом виробництва. Він охоплює комерційні результати інноваційної діяльності в країнах, активність урядів із заохочення та підтримки інноваційної діяльності у державній політиці. У рейтингу країн світу за індексом інновацій 2013 року лідерами є Швейцарія, Швеція, Велика Британія, Нідерланди, США. Україна за Глобальним індексом інновацій посіла 71 місце, що на 8 позицій нижче за позиції 2012р. і на 11 – за 2011 р. [6].

Державна інноваційна політика – система заходів органів держави, метою якої є створення умов для найкращого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної наукоємної продукції, розроблення й удосконалення нормативно-правової бази й розвиток інноваційного середовища.

Інноваційна політика тільки нещодавно з'явилася як поєднання науково-технічної та промислової політики. Її відсутність сигналізує про наявність того факту, що знання у всіх формах грають критичну роль в економічному прогресі, що інновації знаходяться у серцевині цієї “основаної на знаннях економіки”, а також, що інновації є більш складним і системним явищем, ніж раніше вважали. Системні підходи до інновацій зміщують центр політики у бік взаємодії між інститутами, при цьому переміщуючи увагу на процеси взаємодії як у створенні знань, так і у їх поширенні і застосуванні. Термін “національна інноваційна система” був спеціально створений для цього комплексу інститутів та потоків знань.

Існують три головні категорії факторів, насамперед пов'язаних з інноваціями, що належать до комерційних підприємств, науково-технічних установ, передавання й освоєння технологій знань і навичок. Діапазон можливостей для інновацій знаходиться під впливом таких факторів, як оточення закладів, правове регулювання, макроекономічне становище та інші умови, які існують незалежно від будь-яких аспектів інновацій.

Фактори, що перешкоджають інноваціям, можуть бути причинами як загальної бездіяльності, так і стримування або передчасного завершення конкретних інноваційних проєктів. До економічних факторів належать: недолік власних грошових коштів; недостатня фінансова підтримка з боку держави; низький платоспроможний попит на нові продукти; висока вартість нововведень; великий економічний ризик; тривалі терміни окупності нововведень, виробничі фактори; низький інноваційний потенціал організацій; дефіцит кваліфікованого персоналу; недостатність інформації про нові технології; неповнота інформації про ринки збуту; нечутливість

організацій до нововведень; обмеженість можливостей для кооперування з іншими підприємствами і науковими організаціями.

За дії факторів, що стримують розвиток інновацій, інноваційна діяльність може не починатися або не призводити до очікуваних результатів. Економічні фактори, що стримують інноваційну діяльність: надмірний ризик; занадто високі витрати; недостатність фінансування; занадто тривалий термін окупності інновацій. Внутрішньофірмові фактори: недостатньо високий інноваційний потенціал (інформаційні технології, промислові зразки тощо); недостатність кваліфікованого персоналу; нестача технологічної інформації; нестача ринкової інформації; труднощі контролю за витратами на інновації; відсутність внутрішньофірмової гнучкості; недоступність послуг сторонніх організацій; обмеженість можливостей кооперації.

Проблема співвідношення та взаємозв'язку інновацій і інвестицій взагалі вимагає окремого аналізу. Як правило, саме інвестиція є безпосереднім носієм інновації, отже, реалізація інноваційної політики у несприятливому інвестиційному кліматі практично неможлива. Між тим, теоретично інновація без інвестиції також може існувати (звісно, якщо не йдеться про базову інновацію). Зокрема поліпшувальну інновацію можна здійснити в організаційно-збутовій, навіть технологічній сферах (без заміни основних фондів), якщо держава зможе взяти на себе частину вищезгаданих ринкових екстерналій, зокрема у вигляді інвестицій в людський капітал: перенавчання працівників, підвищення кваліфікації у сфері комерційної діяльності тощо або в сферах інформаційного чи інфраструктурного забезпечення [11].

У світовій практиці підтримки інноваційної діяльності вироблено значну кількість інструментів, за допомогою яких держава реалізує необхідні функції у цій сфері, зокрема:

Пряма фінансова підтримка інноваційних процесів: безпосереднє фінансування утворення нових галузей, наукомістких виробництв тощо за рахунок коштів державного бюджету, зокрема на державних підприємствах; ініціювання створення та фінансування науково-дослідницьких програм, наукових центрів конкурсним відбором; надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів; державне замовлення на інноваційні продукти; дотації з державного бюджету для визначених галузей, виробництв чи технологій; компенсація банківського процента цілком чи його частини, в разі спрямування позики на фінансування інвестицій у технологічні інноваційні зміни; державні виплати провідним науковим центрам та науковцям; компенсація науково-дослідним установам витрат на інформаційне забезпечення (підключення до всесвітньої мережі Інтернет, передплата зарубіжних видань для бібліотек тощо).

Отже, саме у ресурсодефіцитній економіці з ознаками несприятливого інвестиційного клімату виважена стимулююча політика держави в інноваційній сфері є особливо важливою [10].

Практично інновація являє собою зміну технології виробництва, яка безпосередньо впливає на продуктивність факторів виробництва та спосіб їх поєднання, а отже, забезпечує видозміну виробничої функції. Інновація в соціально-економічній системі є способом якісно ефективнішого використання ресурсів. Стратегічний суспільний ефект інновацій полягає в тому, що інновації прискорюють зростання продуктивності факторів виробництва та обсягів виробництва; прискорюють структурні зрушення, сприяють перерозподілу ресурсів; поліпшують конкурентоспроможність [4].

Висновки. 1. З метою озроблення відповідних теоретичних засад нами обґрунтовано теоретичні аспекти і визначено пріоритети економічної політики і розроблення механізмів розвитку постіндустріальної економіки.

2. Досліджено особливості соціально-економічної сфери в аспекті інноваційного розвитку економіки, а саме інноваційні чинники в умовах розвитку постіндустріальних тенденцій, розглянуто якісні особливості постіндустріальної економіки та їх вплив на конкурентоспроможність економіки країни в контексті становлення постіндустріальної інформаційної економіки.

3. У процесі дослідження було прийнято за основну ідею, що представлені теоретичні аспекти щодо діагностики інноваційних чинників актуалізують питання з особливостей соціально-економічної сфери в аспекті інноваційного розвитку економіки і водночас дають змогу уточнити

основні загальнонаукові підходи до формування комплексного системного підходу в умовах становлення та розвитку постіндустріальної інформаційної економіки на мікро-, макро- та мегарівнях й вивчення зазначених питань у царині економічних досліджень.

Перспективи подальших досліджень. Достатньо успішним в управлінні інноваціями може бути застосування системного підходу, який дає змогу врахувати складність структури, наявність взаємозв'язків між елементами, динамічність та відкритість до впливу стохастичних зовнішніх чинників системи управління інноваціями. За таким підходом можуть бути враховані підсистеми зовнішнього макро- та мікросередовища [5]. Перспективним напрямком досліджень за наявності певної циклічності та закономірності змін в економіці, формування її інвестиційної привабливості у майбутньому є створення інноваційно-інвестиційної моделі подальшого розвитку національної економіки України.

1. Варналій З. С. Стратегії інноваційного забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – Вип. 28. Т. 1. – С. 20–28. 2. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації. Аналітична доповідь Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf 3. Лебедева Л. Проблеми становлення концепції постіндустріального суспільства / Л. Лебедева // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 6. – С. 83–91. 4. Перспективи інноваційного розвитку України (аналітична доповідь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm> 5. Захаркін О. О. Вартісно-орієнтоване управління на основі стейкхолдерського підходу в контексті інноваційного розвитку підприємства / О. О. Захаркін // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №10. – С. 149–157. 6. Кривов'язюк І. В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? / І. В. Кривов'язюк, Волинчук Ю. В. // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10. – С. 56–62. 7. Про інноваційну діяльність: [Закон України: офіц. текст: за станом на 05 груд. 2012] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266. 8. Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М.: Логос, 2000. 9. Лазутін Г. І. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 2. – 160 с. 10. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / П. П. Микитюк, Б. Г. Сенів. – К.: Центр учбової літератури, 2009.– 392 с. 11. Федулова Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87–100.